

Л. Є. Сорокіна,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВЛЕННЄВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ «СУДОВИЙ ДОПИТ» (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячується аналізу комунікативно-прагматичного рівня мовленнєвої маніпуляції в англomовному діалогічному дискурсі. Соціальна ситуація судового допиту розглянута як типова соціальна ситуація, що провокує використання маніпулятивних стратегій і тактик. Особлива увага приділяється гендерному аспекту маніпулятивного впливу.

Ключові слова: мовленнєва маніпуляція, маніпулятивна стратегія, гендер, соціальна ситуація судового допиту.

Статья посвящена анализу коммуникативно-прагматического уровня речевой манипуляции в англоязычном диалогическом дискурсе. Социальная ситуация судебного допроса рассмотрена как типичная социальная ситуация, которая провоцирует использование манипулятивных стратегий и тактик. Особенное внимание уделено гендерному аспекту манипулятивного влияния.

Ключевые слова: речевая манипуляция, манипулятивная стратегия, гендер, социальная ситуация судебного допроса.

The article deals with the analysis of the communicative and pragmatic level of verbal manipulation in English dialogical discourse. Social situation of the examination in the court is regarded as a typical social situation which provokes the usage of manipulative strategies and tactics. Dialogical manipulative situations have been revealed on the basis of their cognitive discursive and communicative pragmatic characteristics. K. Serazhym's communicative model is taken as the basis for the simulating of the dialogical manipulative situation structure. The central components of the dialogical manipulative situation are an addresser, an addressee, a message, an addresser's world, an addressee's world, an imaginative world of an addresser, an imaginative world of an addressee, social situation (temporal and physical space of communication).

Illustrative material shows that manipulative interaction may be provoked by certain local and temporal conditions of communication. Social situation of flirting (living environment) and social situation of the examination in the court (official environment) are typical social situations which are impossible without manipulative influence. Court discourse is traditionally considered to be a type of argumentative verbal influence. Following G. Lakoff and O.S. Lunyova's point of view we consider court discourse as such that contains most of strategies and tactics of manipulation.

Special attention is given to the gender aspect of manipulative influence. Men are appeared to be manipulators in all situations of the examination in the court. In our corpus studies a lawyer or public prosecutor is represented by this gender identity only. An addressee of manipulation is represented by both male and female gender identities.

Key words: verbal manipulation, manipulative strategy, gender, social situation of the examination in the court.

Постановка наукової проблеми та її значення. Ґрунтовне вивчення комунікативно-когнітивний та гендерних особливостей мовленнєвої маніпуляції неможливе без аналізу її дискурсивної природи. Діалогічний дискурс з мовленнєвою маніпуляцією визначається нами як простір когнітивно-комунікативної взаємодії щонайменше двох індивідуумів, що характеризується цілеспрямованим впровадженням в модель світобачення адресата нових знань, думок, емоцій і / або модифікацію вже наявних шляхом застосування відповідних до прагматичних цілей адресанта комунікативних стратегій і тактик. Для систематизації гетерогенних ознак мовленнєвої маніпуляції (далі – ММ) здійснюється моделювання структури діалогічної маніпулятивної ситуації (за основу взято комунікативну модель К. Серажим [6]), де суттєвими є такі компоненти: *адресант, адресат, повідомлення, світ адресанта, світ адресата, уявний світ адресанта, уявний світ адресата, соціальна ситуація* (часовий і фізичний простір спілкування) (детальніше [7]). Ілюстративний матеріал демонструє, що маніпулятивна взаємодія може бути викликана певними локально-темпоральними умовами спілкування. Типовими соціальними ситуаціями, перебіг яких неможливий без прояву маніпулятивного впливу, є соціальна ситуація флірту (побутова сфера) та ситуація допиту свідка у судовому дискурсі (офіційна сфера).

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Механізми маніпулятивного впливу активно вивчаються в межах політичного (Р. М. Блакар, Т. ван Дейк, О. С. Іссерс, І. В. Самаріна, О. Й. Шейгал), медійного (Г. В. Данилова, О. В. Дмитрук, М. Р. Желтухіна, Л. М. Киричук), рекламного (В. В. Зірка, О. Ю. Колтишева, Ю. К. Пирогова, О. О. Терпугова) дискурсу. Попри численні лінгвістичні студії з питань маніпуляції, роль конкретних мовленнєвих засобів у створенні й розвитку маніпулятивного тла кооперативної та конфронтаційної діалогічної взаємодії мовців не отримала на сьогодні достатнього висвітлення, чим зумовлена необхідність їхнього дослідження.

Гендерні особливості комунікативної поведінки мовців вивчають як вітчизняні (Н. Д. Борисенко, О. І. Горошко, О. Л. Козачина, А. П. Мартинюк), так і зарубіжні науковці (О. С. Гриценко, А. В. Кириліна, Д. Камерон, Дж. Коатс, Х. Коттхофф, Д. Таннен, А. Уезеролл). Урахування гендерного аспекту дозволяє глибше проникнути в жіночу / чоловічу картини світу і, таким чином, краще зрозуміти моделі вербальної маніпулятивної поведінки чоловіків і жінок, а також специфіку їхніх маніпулятивних стратегій і тактик.

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Іншими словами, наше припущення базується на тому, що на рівні кожного зі структурних компонентів діалогічної маніпулятивної ситуації (далі – ДМС) може утворюватися специфічний вид маніпулятивного впливу з особливим набором мовних засобів, стратегій і тактик. У цій статті ми спробуємо виявити можливі причини виникнення ММ на рівні соціальної ситуації судового допиту, а також проаналізувати маніпулятивні стратегії і тактики з урахуванням гендерного аспекту. **Матеріалом** дослідження слугували фрагменти діалогічного дискурсу, дібрані із творів сучасних британських та американських авторів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Соціальна ситуація – це природний фрагмент соціального життя, що визначається локально-темпоральними аспектами висловлення [4, с. 157]. Соціальна ситуація судового допиту (далі – СССД) є частиною судового дискурсу, що вирізняється високим ступенем конвенційності, структурованості та регламентованості. Усі учасники процесу наділені певними статусно-рольовими відносинами, мовленнєві дії підпорядковані певному сценарію обміну висловленнями, контроль над якими виконує суддя [2, с. 8]. Судовий дискурс традиційно відносять до аргументативного типу мовленнєвого впливу [1, с. 11]. Ми схильні погодитися з думкою відомого американського лінгвіста Дж. Лакоффа, який навіть в академічному дискурсі (не говорячи вже про судовий) вбачає практично усі прийоми ММ [5,

с. 181]. Такої ж думки притримується О.С. Луньова, яка вважає, що у СССД досить часто використовуються маніпулятивні стратегії і тактики з метою створити необхідні когнітивні установки (думки, уявлення), що відповідатимуть цілям адвоката / прокурора [3, с. 329]. Зауважимо, що маніпулятивний вплив націлений не стільки на свідка чи обвинувачуваного, скільки на присяжних, від яких адвокат або прокурор очікують певних умовиводів (див. приклад (1)):

(1) (a) *'During that time, did you ever hear any conversations between Dr Taylor and Dr Barker?' 'Sure. Lots of times' (b) 'Can you repeat some of them?' Nurse Berry looked at Dr Taylor and hesitated. 'Well, Dr Barker could be very sharp...' (c) 'I didn't ask you that, Nurse Berry. I asked you to tell us some specific things you heard him say to Dr Taylor.' There was a long pause. 'Well, one time he said she was incompetent, and...' Gus Venable put on a show of surprise. (d) 'You heard Dr Barker say that Dr Taylor was incompetent?' 'Yes, sir. But he was always...' 'What other comments did you hear him make about Dr Taylor?' 'I really can't remember.' (e) 'Miss Berry, you're under oath.' 'Well, once I heard him say...' 'He said he... he wouldn't let Dr Taylor operate on his dog.' There was a collective gasp from the courtroom. 'But I'm sure he only meant...' (f) 'I think we can all assume that Dr Barker meant what he said' (Sheldon, NLF, 21).*

Прокурор допитує свідка (a, b, c), але на стратегічному рівні його мета – створити у свідомості присяжних образ некомпетентного лікаря (Пейдж Тейлор). Спочатку він ніби здивований відповіддю медсестри Беррі, що дає йому змогу на комунікативному рівні перепитати, на стратегічному – підкреслити непрофесійність лікаря Тейлор (d). Подальший маніпулятивний крок – це імплікована погроза (e), і коли свідок намагається хоч якось пом'якшити характеристику Пейдж Тейлор, Гас Вінебл перериває її, підсумовуючи сказане медсестрою (f), чим остаточно закріплює вже створений образ.

Маніпулятором у всіх СССД виступають чоловіки, так як адвокат / прокурор у нашому корпусі прикладів представлений цією гендерною ідентичністю. Адресатом маніпуляції є представники обох гендерних приналежностей. Розглянемо СССД, де адресатом маніпулятивного впливу виступає жінка.

У фрагменті (2), адвокат (Драммонд) намагається створити образ емоційної, залежної від алкоголізму жінки, свідчення якої не можуть мати ніякого значення. Для цього у першому твердженні він вживає дієслово *to commit* («to order someone to be put in a hospital or prison» [8, с. 306]), таким чином, натякаючи на примусове лікування та нездатність жінки до самоконтролю. Але несподівано для містера Драммонда свідок поводить себе досить не по-жіночому. Вона підкреслює свій добровільний вибір (*I was not committed. I voluntarily checked into a facility and stayed for two weeks*) і непорядність фірми Great Benefit, яку представляє адвокат і яка мала оплатити її лікування. Тому Драммонд відразу змінює ракурс концептуалізації ситуації на жіночі емоції, образу та ненависть (e, f). Коли цей хід не спрацьовує він намагається повернутись до теми лікувального закладу та неспроможності міс Леманчик тверезо мислити. Але свідок відверто розповідає про причини, які призвели до такого результату, причому використовуючи характерну для чоловічого мовлення вульгарну лексику, порівнюючи себе з бездушними предметами (*treated like a piece of meat. I was passed around the office like a box of candy. I had a nice ass, pay the damned bills*). Цей приклад доводить дослідження, що були проведені вченими У. О'Бар та Б. Аткинс [9]. Вони продемонстрували, що коефіцієнт жіночого мовлення досить низький у жінок-свідків з високим соціальним статусом. В результаті ММ у цьому випадку виявилась невдалою, оскільки з широкого контексту твору відомо, що «світ адресата» (присяжних) не зазнав запланованих адвокатом змін.

(2) (a) *'Now, is it true, Ms Lemancyzk, that you have been committed recently to an institution for various problems?' (...)* *'No! That's not true.' (b) 'I beg your pardon. But you have been receiving treatment?' (c) 'I was not committed. (d) I voluntarily checked into a facility and stayed for two weeks. I was permitted to leave whenever I wanted. The treatment was supposedly covered under my group policy at Great Benefit. They, of course, are denying the claim.' (...)* (e) *'Is that why you're here? Because you're angry with Great Benefit?' 'I hate Great Benefit, and most of the worms who work there. Does that answer your question?' (f) 'Is your testimony here today prompted by your hatred?' 'No. I'm here because I know the truth about how they deliberately screwed thousands of people. This story needs to be told.' (g) 'Why did you go to the treatment facility?' (h) 'I'm struggling with alcoholism and depression. Right now, I'm okay. Next week, who knows? (i) For six years I was treated like a piece of meat by your clients. I was passed around the office like a box of candy, everybody taking what they wanted. They preyed on me because I was broke, single with two kids and I had a nice ass. They robbed me of my self-esteem. I'm fighting back, Mr Drummond. I'm trying to save myself, and if I have to seek treatment, then I won't hesitate. I just wish your client would pay the damned bills' (Grisham, R, 474–475).*

Як свідчить приклад (3), з чоловіками адвокати ведуть іншу стратегію під час допиту. Жодного натяку на емоції, лише факти. Насправді, усі висловлення свідка неправдиві, і саме на це адвокат (Руді Бейлор) робить ставку. Він впевнений, що містер Лафкін правди не скаже, інакше зруйнує своє «позитивне соціальне обличчя», і у його фірми буде менше шансів виграти справу. На меті у Руді поставити ті ж самі питання іншому свідкові, а саме, Джекі Леманчик, яка спростує усі свідчення містера Лафкіна і, таким чином, адвокат створить новий образ керівника з негативним соціальним обличчям. У цьому випадку вирішальною стала недостатня проінформованість адресата, адже містер Лафкін навіть не здогадувався, що Джекі Леманчик взагалі свідчитиме.

(3) (a) *'Did you suggest to Jackie Lemancyzk that she should quit?' 'I did not.' (b) 'How would you rate her performance?' 'Average.' (c) 'Do you know why she was demoted from the position of senior claims examiner?' 'As I recall, it had something to do with her skills in handling people.' (d) 'Did she receive any type of termination pay when she resigned?' 'No. She quit.' (e) 'No compensation of any kind?' 'No.' 'Thank you. Your Honor, I'm through with this witness' (Grisham, R, 466–467).*

Отже, зазначимо, що якщо адресатом ММ є жінка, то маніпулятор намагається підкреслити емоційність і / або непрофесіоналізм адресата. Тим не менш, такий маніпулятивний прийом не завжди успішний, так як коефіцієнт жіночого стилю мовлення у свідків / обвинувачуваних із високим соціальним статусом досить низький. Такі прийоми не характерні за умови, що адресатом маніпуляції є чоловік.

Маніпулятивний вплив на присяжних здійснюється незалежно від гендерної ідентичності. Адвокат / прокурор частіше апелює до емоційної, а не раціональної сфери адресата (присяжні). Для цього маніпулятор використовує тактику дискредитації (2–5), переривання (4)f), вибудовує допит таким чином, щоб викликати розуміння, співчуття або жалість до свого клієнта (3), ніби випадково висловлює власний коментар (частково 4, 5).

У проілюстрованому фрагменті (4) адвокат намагається створити емоційну атмосферу співчуття до Донні Блека. Хлопець помер через відмову страхової компанії оплатити його поліс. Його родина вимагає довести, що Great Benefit не виконала зобов'язання та повинна понести покарання. Адвокат починає із загальних питань (a, b, c), які, здається, не стосуються справи, але несподівано переходить на особисті (d). Він ніби ненароком надає власний коментар (e), що зарплатня начальника одного з відділень Great Benefit менша, ніж вони платили хворому Донні. Висловлення власних умовиводів не дозволено у суді, тому адвокат покайно відмовляється від власного коментарю (f). Але з широкого контексту твору

відомо, що створена емоційна атмосфера, з одного боку, співчуття, а, з іншого, несправедливості в результаті сприяла успіху справи.

(4) (a) *'Who pays your salary, Mr Reisky?'* *'My employer. The National Insurance Alliance.'* (b) *'Who funds the NIA?'* *'The insurance industry.'* (c) *'Does Great Benefit contribute to the NIA?'* *'Yes.'* (d) *'And how much does it contribute?'* (...) *'He obviously doesn't want to say, and looks squeamish. Ten thousand dollars a year.'* (e) *'So they pay you more than they paid Donny Black.'* *'Objection!'* *'Sustained.'* (f) *'Sorry, Your Honor. I'll withdraw that comment.'* (...) *'Sorry, Mr Reisky. I say humbly with a truly repentant face'* (Grisham, R, 494).

У прикладі (49), що проілюстрований нижче, прокурор підсумовує результати допиту обвинувачуваної лікарки Пейдж Тейлор, яка засвідчує високий рівень та повагу іншому лікарю (Баркер). Із попереднього контексту відомо, що лікар Баркер відверто підкреслював мізерність знань Пейдж Тейлор. Маніпулятивний коментар прокурора з цього приводу забарвлений іронією (*the lack of Dr Barker's judgement about her competence*), на яку в суді він не має права. Тому суддя робить зауваження, але образ некомпетентного лікаря вже створено.

(5) *Gus Venable turned to the jury. 'You've heard the defendant testify that she had a high regard for Dr Barker's medical judgement. I hope she listened carefully to Dr Barker's judgement about her competence... Or the lack of it.'* *Alan Penn was on his feet, furious. 'Objection!'* *'Sustained.'* *But it was too late. The damage had been done* (Sheldon, NLF, 28).

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, у СССР адресатами маніпулятивного впливу є не тільки свідок / обвинувачуваний, але й присяжні. Намагаючись здійснити вплив, адвокат / прокурор апелює не стільки до раціональної, скільки до емоційної сфери адресата, використовуючи тактику дискредитації або створення емоційної атмосфери співчуття. **Перспективу** подальшого дослідження вбачаємо у вивченні комунікативно-когнітивних та гендерних особливостей соціальної ситуації флірту (побутова сфера) як такої, що неможлива без прояву маніпулятивного впливу.

Література:

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / Алла Дмитриевна Белова. – К. : Изд-во СП «Компьютер-Норд», 1997. – 300 с.
2. Васильянова И. М. Особенности аргументации в судебном дискурсе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. М. Васильянова. – Тверь, 2007. – 17 с.
3. Лунова Е. С. О реализации коммуникативных целей, стратегий и тактик в судебном дискурсе / Е. С. Лунова. – Язык. Текст. Дискурс : науч. альманах Ставропольского отделения РАЛЖ. – Вып. 7. – Ставрополь : Изд-во СГПИ, 2009. – С. 326–331.
4. Основы теории коммуникации / [сост. Ж. В. Николаева]. – Улан-Удэ : ВСГТУ, 2004. – 274 с.
5. Плохинова А. С. Языковые манипуляции / А. С. Плохинова, И. П. Лапинская // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГТУ, 2002. – Вып. 2. – С. 178–181.
6. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність / Катерина Серажим. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т. Г. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Сорокіна Л. Є. Структурні характеристики маніпулятивної ситуації в діалогічному дискурсі / Л. Є. Сорокіна // Слово й текст у просторі культури : тези доповідей Міжнар. наук. конф., (Київ, 26–27 листоп. 2010 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Ленсвіт, 2010. – С. 224–226.
8. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. – [Fifth Edition]. – Harlow : Pearson Education Limited, 2006 – 1949 p.
9. O'Barr W. «Women's Language» or «Powerless Language»? / W. O'Barr, B. Atkins // Women and Language in Literature and Society. – N.Y. : Praeger, 1980. – P. 93–110.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Grisham, R : Grisham J. The Rainmaker / John Grisham. – L. : Arrow, 1996. – 568 p.
2. Sheldon, NLF : Sheldon S. Nothing Lasts Forever / Sidney Sheldon. – L. : Harper Collins Publishers. – 370 p.

УДК 811.161.2.81.27.81.276.2

М. Ю. Столяр,

аспірантка кафедри української мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

ЗНАЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВИ

Стаття присвячена актуальній проблемі – вивченню значення молодіжного сленгу для сучасної динамічної мовної системи. Проаналізовано погляди різних дослідників на стрімкий вибух сленгової лексики та її проникнення до літературної мови. Основна увага приділяється ролі молодого покоління у продукуванні майбутнього мови. На підтвердження висвітлених у статті думок автор наводить приклади сленгових лексем із сучасної художньої літератури, які перейшли до загального вжитку, що відбито у сучасних тлумачних словниках. У висновках підсумовано результати розвідки й визначено напрями подальших досліджень.

Наукові дослідження в галузі зацікавлені автора відбито в працях П. М. Грабового, Й. О. Дзедзелівського, С. А. Мартос, Л. О. Ставицької, О. О. Тараненка та інших мовознавців. П. М. Грабовий досліджує молодіжний сленг в аспекті мовної картини світу. О. С. Букалов вивчає особливості зниженої лексики на матеріалі художнього мовлення. Т. Глушкова, Я. Г. Мельник і О. Б. Яценко, Н. Трач цікавляться використанням сленгової лексики в мовленні мас-медіа. І. Ю. Стопкевич, О. С. Таран, Т. Ф. Шумаріна приділяють увагу гендерним аспектам вивчення жаргонної лексики. Способи творення сленгізмів досліджують К. В. Котелевець, Т. М. Миколенко, Л. Француз, М. Каламаж. Вплив англійців на сучасний український молодіжний сленг вивчає А. А. Воскресенська. Низка ґрунтовних наукових розвідок у галузі молодіжного сленгу здійснена доктором філологічних наук Л. О. Ставицькою. Джерела походження сленгу вивчає Н. О. Шовгун. Сленг є предметом зацікавлення багатьох дослідників.

Ключові слова: молодіжний сленг, художній дискурс, українська мова, мовлення.

Стаття посвячена актуальній проблемі – изучению значения молодежного сленга для современной динамичной языковой системы. Проанализированы взгляды различных исследователей на стремительный взрыв сленговой лексики и ее проникновение в литературный язык. Основное внимание уделяется роли молодого поколения в продуцировании будущего языка. Для подтверждения тезисов исследования автор приводит примеры сленговых лексем, которые из современной художественной литературы перешли в общее употребление, что отражено в современных толковых словарях. В выводах обобщены результаты работы и определено направление дальнейших исследований.